



Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3670>

ArticleHistory:

Received

28/03/2025

Accept

29/05/2025

**Available
online**

30/05/2025

“COLLEGE OR FACULTY?” DEBATES ON THE ESTABLISHMENT OF THE MODERN UNIVERSITY IN TÜRKİYE

“MEKTEP Mİ FAKÜLTE Mİ?” TÜRKİYE’DE MODERN ÜNİVERSİTENİN KURULMASI ÜZERİNE YAPILAN TARTIŞMALAR

Meral Kayabaşı¹

Abstract

The Ottoman Empire planned a number of reforms in order to keep up with the developments in Europe and started to open educational institutions modelled on the West in order to cultivate educated people capable of implementing these reforms. The madrasa could not fulfil the functions expected of it due to its incapability of renewing itself and lagging behind the ages. Ottoman statesmen felt the need to open a Western-type higher education institution separate from the Madrasa. Almost at the same time, higher education institutions were opened under the name of Darülfünun in the Ottoman Empire and Darülululum in Egypt, taking French educational institutions as an example. While Darülfünun was a university, Darülululum was a teacher education institution. In this article, under the title of “Attempts to Open Higher Education Institutions in the Ottoman Empire”, the stages of the establishment of Darülfünun and Darülululum and the process until the closure of Darülfünun and the incorporation of Darülululum into the university are discussed. The Debates on the Istanbul Darülfünunu: “College or Faculty? Discussions”, the discussions about the Darülfünunun, which came to the agenda in Cumhuriyet newspaper in the early 1930s, are included. Especially in the “College or Faculty?” debate, it was tried to reveal whether Darülfünunun was a university or not. In the conclusion, an attempt is made to compare both the Istanbul Darülfünunu and the Cairo Darülululumu in terms of their opening, functioning and the problems they faced. The Ottoman modernisation attempt was an insecure process that stalled at the slightest objection and progressed very slowly. In the failure of the reforms in the field of education, it should not be ignored that the institutions subject to reform were not systems developed by Ottoman educators, but systems that were tried to be adapted from a foreign civilisation. Therefore, it can be said that the reforms were modern in terms of establishment but could not get rid of the traditional structure in terms of implementation.

Keywords: University, Higher Education in the Ottoman Empire, Darülfünun, Higher Education in Egypt, Darülululum.

¹ Dr., ORCID <https://orcid.org/0009-0007-8818-5562>. kayabasimeral249@gmail.com

Özet

Osmanlı Devleti, Avrupa’da yaşanan gelişmelere ayak uydurmak amacıyla bir takım reformlar planlamış ve bu reformları uygulayacak yeterlikte eğitilmiş insanları yetiştirmek amacıyla Batı örnek alınarak eğitim kurumları açmaya başlamıştır. Neredeyse aynı zamanda Fransa eğitim kurumları örnek alınarak, Osmanlı Devleti’nde Darülfünun, Mısır’da ise Darülululum ismiyle yükseköğretim kurumları açılmıştır. Darülfünun bir üniversite iken, Darülululum ise öğretmen yetiştiren bir kurumdur. Bu makalede, “Osmanlı Devleti’nde Yükseköğretim Kurumlarının Açılma Girişimi” başlığında Darülfünun ve Darülululum kuruluşundan geçirdikleri aşamalar ve Darülfünunun kapanışı ile Darülululumun üniversite bünyesine alınmasına kadar geçen süreç ele alınmıştır. “İstanbul Darülfünunu Hakkında “Mektep mi Fakülte mi?” Tartışmaları” başlığında ise Darülfünun hakkında 1930’lu yılların başında Cumhuriyet gazetesinde gündeme gelen, tartışmalara da yer verilmiştir. Özellikle “mektep mi fakülte mi?” tartışmasında Darülfünunun bir üniversite olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Anahtar Kelimeler: Üniversite, Osmanlı’da Yükseköğretim, Darülfünun, Mısır’da Yükseköğretim, Darülululum.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, Osmanlı’da Yükseköğretim, Darülfünun, Mısır’da Yükseköğretim, Darülululum.

GİRİŞ

Avrupa’da ilk üniversite olarak hangi kurumun kabul gördüğü hakkında net bir bilgi bulunmamakla birlikte, Avrupa’nın gündemine, üniversite kavramının on birinci yüzyıla birlikte girdiği düşünülmektedir (Gümüş, 2010, s. 31). Yükseköğretimin yapıldığı kurumlar için “*Üniversite*” tanımı, Ortaçağ Latince’ sinde, “*şehirdeki cemiyet ve loncalar*” anlamını taşıyan, “*Üniversitas*” kelimesinden türetilmiş bir terimdir (Kenan, 2015, s. 346).

Ortaçağ itibarıyla Avrupa tarihinde kurulan ilk üniversite, *Bologna Üniversitesi* olarak kabul görmektedir (Antalyalı, 2007, s. 27). Modern üniversitenin temelini, Ortaçağ Avrupa’sında kurulan üniversiteler oluşturmuş olsa da temel görevi eğitim vermek olan bu üniversitelerin hem mantık olarak hem de işlev olarak tam anlamıyla günümüz üniversite sistemini yansıttığı söylenemez. (Antalyalı, 2007, s. 29). Ortaçağda üniversite mensupları, kilise sistemi içinde olmasalar da bu üyeler, ruhban sınıfından kabul edilmiş ve kilise yargısına dahil edilmişlerdir (Kenan, 2015, s. 347).

Avrupa’da yüksek eğitimin kurumsallaşmasında, gecikmelerin yaşanması ve olgunlaşma döneminin de uzun soluklu olması, bu alanda ilk olmasından kaynaklanmaktaydı (Kenan, 2015, s. 355). Günümüzde hem eğitim hem de araştırma yapan, modern üniversitenin kurumsallaşabilmesi ancak, 19. Yüzyıl ortalarına doğru Almanya’da gerçekleşebilmişti (Kenan, 2015, s. 352-353).

Avrupa’da ilk modern üniversitelerinin öğrenci kaynağını toplumun zengin sınıfını oluşturan ailelerin 16-25 yaş aralığındaki erkek çocuklar oluşturmaktaydı. Bu oran ise Avrupa erkek nüfusunun %1’ine denk gelmekteydi. Kadınların üniversite eğitimine girişi ancak 19. Yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşebilecekti (Kenan, 2015, s. 353).

YÖNTEM

Bir araştırmanın bilimsel olarak kabul görmesi, o araştırmada bilimsel yöntemlerin kullanılmasıyla mümkün olabilir. Araştırmacının ulaştığı kaynağı ne kadar doğru ve güvenilir olursa olsun, bilimsel olarak kabul edilmesi ancak, o bilginin nesnel nitelikte olmasıyla yakından ilişkilidir. Nesnel bilgiye ulaşmak ise bilimsel yöntemlerin kullanılmasına bağlıdır (Güçlü, 2021, s. 27). Nitel araştırma yöntemiyle, farklı disiplinler bir arada kullanılarak bütüncül bir bakış açısı

oluşturulabilmektedir (Baltacı, 2019, s. 370). Darülfünun üzerine hazırladığımız bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden, tarama modeline uygun, doküman analizi, belge tarama ve Cumhuriyet gazetesine ait arşiv kullanılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Osmanlı modernleşmesinin önde gelen kurumlarından olan, Batı tarzı ilk üniversite Darülfünun, Türk eğitim tarihinde önemli yer tutmaktadır. Kurulduğundan itibaren gerek teşkilat yapısı ve gerekse eğitim yönünden sorunlarla karşılaşan Darülfünun, Cumhuriyete sorunlarıyla birlikte intikal etmiş bir eğitim kurumudur. Darülfünun 1933 üniversite Reformu ile kapatılırken, günümüzde dahi kapatılması eleştirilmektedir. Bu çalışmada, Darülfünun üzerine 1930 yılında yapılan ve basına yansıyan tartışmalardan, bu kurumun eğitim seviyesine yönelik, “*mektepe mi, Fakülte mi?*” tartışmasını gündeme taşımaya gayret ettik. Darülfünunun hem kurumsal yapı olarak hem de eğitim seviyesi olarak üniversiteden ziyade Lise üzeri yüksekokul seviyesinde eğitim veren bir kurum olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti’nde Yükseköğretim Kurumlarının Açılma Girişimi

İstanbul Darülfünunu

Osmanlı Devlet adamları, Avrupa ile arada oluşan gelişmişlik farkını dengelemek amacıyla planlanan reformları uygulayacak, eğitilmiş insan gücüne ihtiyaç duymuşlardır. Türk eğitim tarihinde, Batı tarzında bir yükseköğretim kurumunun açılma girişimi, Tanzimat Dönemi ile başlayan Batı’ya yönelişin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Tekeli, 2007, s. 2). Osmanlı Devleti’nde açılan yükseköğretim kurumunun isminin, “*fenler evi*” anlamına gelen “*darülfünun*” olarak belirlenmesinde, bu okulun gerek vereceği eğitim olarak ve gerekse konum itibarıyla medreseden bağımsız ve ayrı bir okul olacağının vurgulanmak istenmesi etkili olmuştur (İhsanoğlu, 2003, s. 503). Osmanlı Devleti’nde kurulacak olan Batı tarzı ilk üniversitenin binası için, İtalyan mimar Fossatti görevlendirilmişti. 14 Kasım 1846 tarihinde Darülfünun binasının temeli atılmış, tamamlanması 19 yıl sürmüştür. 1862 yılında halka açık olarak yapılan, Hikmet-i Tabiiye dersleriyle Darülfünunun eğitime başladığı kabul edilmektedir. Derslerin verildiği konakta yangın çıkması nedeni ile eğitime ara verilmiştir (Akın A. , 2010, s. 96).

Darülfünun açılması fikrinin yeniden gündeme gelmesi, Fransa Eğitim Bakanı Victor Duruy’a hazırlatılan rapor sayesinde olacaktı. Bu çerçevede uzun yıllar Osmanlı eğitim sistemini etkileyecek olan, 1 Eylül 1869 tarihli “*Maarifi Umumiye Nizamnamesi*” hazırlanmıştır (Tekeli, 2007, s. 3). Bu nizamnameye göre 20 Şubat 1870’te, “*Hikmet ve Edebiyat, Ulum-i Tabiiye ve Riyaziyat, Hukuk*” şubeleri olmak üzere üç ayrı şubeden oluşan “*Darülfünun-ı Osmani*” törenle açılmıştır (İhsanoğlu, 2003, s. 522). Ancak Cemalettin Afgani’ nin verdiği konferansta kullandığı sözlerin tepki çekmesi üzerine 1871 yılı ortalarında Darülfünun-ı Osmani tamamen kapatılmış oldu (Tekeli, 2007, s. 3).

Darülfünunun, yeniden açılma girişimi Saffet Paşa’nın tekrar Maarif nazırı olacağı 1874-1875 öğretim yılında ve Galatasaray Sultanisi bünyesinde olacaktı. Darülfünun-ı Sultani adıyla da anılacak olan okul ancak 1882 yılına kadar devam edebilmiştir (Akın A. , 2010, s. 97). Darülfünun-ı Şahane üç defa mezun vermiş ve 1881-1882 öğretim yılında kapatılmıştır. Böylece Darülfünun bir kere daha ve 1900 yılında tekrar açılana kadar ortadan kalkmış oluyordu (Ataüenal, 1993, s. 33).

14 Ağustos 1900 tarihinde Darülfünun nizamnamesi yayınlanmasını takiben 1 Eylül 1900’de ise Darülfünun-ı Şahane, “*Ulumu Aliye-i Diniye, Ulumu Riyaziye ve Edebiyat Şubeleri*” olmak üzere üç bölüm olarak, törenle eğitim ve öğretime

başlamıştır. Darülfünun-ı Şahanenin açılmasında gençlerin, yüksek öğrenim görmek amacıyla Avrupa’ya gitmelerini önleme amacının etkili olduğu söylenebilir (Ataüenal, 1993, s. 34).

1912 yılında hazırlanan nizamnamede Darülfünun, “ilimlerin ve fenlerin hem yayılmasına hem ilerlemesine hizmet eden yüksek eğitim kurumu” olarak tanımlanmıştır. Yükseköğretimde önemli reformlardan biri olarak kabul edilen bir gelişmede 1914 yılı sonlarında gerçekleşecek olan kızların eğitim göreceği, “*Edebiyat, Riyaziyat ve Tabiiyat*” şubelerinden oluşan, “*İnas Darülfünunu*” nun açılmasıdır. İlk mezunlarını 1917 yılında veren, İnas Darülfünunu 1920 yılında Darülfünuna bağlanmıştır (İhsanoğlu, 2003, s. 524).

1919 yılında hazırlanan nizamname ile “*bilimsel özgürlük*” tanınarak “*tüzel kişilik*” verilmiştir. Cumhuriyet Döneminde ise Darülfünunun ismi, 1924 yılında çıkarılan 493 Sayılı Kanun’la da “*İstanbul darülfünunu*” olarak değiştirilmiştir. 7 Ekim 1925 tarihinde çıkarılan talimatnameyle hem bilimsel ve idari özerkliği vurgulanırken hem de şubelerine fakülte ismi verilmiştir (Ataüenal, 1993, s. 35).

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kurulup, eğitim hayatına Cumhuriyet yönetimi altında devam eden Darülfünun “*Edebiyat, Hukuk, Fen ve Tıp fakültesi ile yine bu fakülteye bağlı Eczacı ve Dişçi mekteplerinden*” meydana gelmekteydi. Cumhuriyet Dönemi inkılapları çerçevesinde medresenin kapatılmasıyla birlikte yüksek kısmı, “*İlahiyat Fakültesi*” olarak Darülfünun bünyesinde dahil edilmiştir (Arslan, 2010, s. 214).

Darülfünun, yeni kurulan devletin bünyesinde eskiden kalan bir kurum olarak eğitim görevini devam ettirirken; sürekli reform yapılması istekleriyle de karşı karşıya kalmıştır. Kamuoyunda, Cumhuriyet inkılaplarına destek vermediği, hatta inkılaplara olumsuz baktığı yönündeki bir takım eleştiriler sonrasında, İsviçre’den davet edilen Prof. Albert Malche’ nin hazırladığı rapor çerçevesinde reformdan ziyade köklü bir değişim yapılma yoluna gidilmiştir (Yücebaş, 2014, s. 262). 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı “*İstanbul Darülfünunun İlgasına ve Maarif Vekaletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun*” ile Darülfünun kapatılmıştır (TBMM, s. 777).

Kahire Darülulumu

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Mısır, Fransa’nın işgaline uğrayana kadar Osmanlı Devleti’nin egemenliği altında kalmıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Valiliği döneminden 1882 yılında İngilizlerin işgaline kadar da Osmanlı Devleti’ne görünüşte bağlı ama aslında özerk bir eyalet olarak idare edilmiştir. Fransız işgaline kadar geçen süre içerisinde Mısır’da eğitim genel olarak Osmanlı sistemine benzer bir görüntü verse de yerel olarak kültür ve geleneklerin etkisinde şekillenen bir yapıya sahiptir (Domazeti, 2019, s. 1).

Mehmet Ali Paşa’nın, bir yandan Mısır’ın modernleşmesi açısından reform hareketleri başlatırken diğer yandan eğitim almaları için yurt dışına öğrenciler göndermiş olması, Mısır’da modern eğitimin temellerinin atıldığı dönem olarak kabul edilmektedir (Osmanoğlu, 2001, s. 125). İngiltere’nin Mısır’ı işgali Fransa’dan daha uzun sürse de eğitim amacıyla öğrencilerin Fransa’ya gönderilmesi ve Fransız tipi okulların açılması da gösteriyor ki; eğitim alanında Fransız eğitim sistemi örnek alınmıştır (Domazeti, 2019, s. 2-4).

Yapılan çalışmalar daha çok askeri alanda olmasından dolayı, Mısır’da Batı tarzı eğitim çalışmalarının ikinci aşaması ancak 1860’lı yıllarda yani, Hidiv İsmail Paşa döneminde başlayabilmiştir. Askeri olmayan okulların açılması, Maarif Nazırı Ali Paşa Mübarek’in gayretleriyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde tıpkı Osmanlı devleti

gibi Mısır yönetimi de Fransa eğitim sistemini örnek almışlardır (Osmanoğlu, 2001, s. 125).

Maarif Nazırı Ali Paşa Mübarek, Mısır eğitim sistemini yeniden düzenleme girişimiyle 1867’de ülkenin ilk eğitim kanunu hazırlatmıştır (Osmanoğlu, 2001, s. 125-126). 1871’de ise öğretmen yetiştirmek amacıyla Fransız yüksek öğretmen okulu olan, “*Ecole Normale Supérieure*” örnek alınarak, üniversiteden ziyade bir akademi kimliğine sahip, “*Kahire Darülmülûmu*” nu kurmuştur (Görgün, 2001, s. 555). Darülmülûmun programı, İslami bilimlerin yanı sıra, matematik, tarih coğrafya, fen gibi modern bilimlerle ilgili dersleri içermektedir. Öğretim kadrosunda hem El-Ezher mensubu ulema hem de ülkenin tanınmış eğitimci ve ilim adamları yer almıştır. Ayrıca, yeni tarz Müslüman hakim ve avukat yetiştirmek amacıyla dersler de eklenmiştir (Osmanoğlu, 2001, s. 126). Darülmülûmun ders programına 1880’de Fransızca ders olarak eklenirken, 1883-1884 öğretim yılında Fransızca ve İngilizce seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmış ve 1887 yılında ise seçmeli yabancı dil derslerine Türkçe dersi de eklenmiştir. Darülmülûm da 1895’te bölüm sistemine geçilmiş, 1920 yılından itibaren öğrencilerin gerek menşe ve gerekse istihdam alanlarına yönelik yeni bölümler açılmıştır. 1945’te Darülmülûm Arapça eğitim veren Fakülteye dönüştürülerek 24 Nisan 1946 tarihinde de “*Külliyetü Darülmülûm*” adıyla Kahire Üniversitesi’ne dahil edilmiştir (Görgün, 2001, s. 555).

İstanbul Darülfünunu Hakkında “*Mektep mi Fakülte mi?*” Tartışmaları

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte eğitim alanında yapılan yenileşme hareketlerinden Darülfünunun ayrı tutulmuş, hatta Osmanlı Devleti tarafından tanınan özerkliği yeniden düzenlenerek bir nevi maddi manevi desteklenerek 1933 yılında kapatılana kadar geçen süre içerisinde, Darülfünuna kendi reformunu gerçekleştirmesi için bir şans verildiğini söylemek mümkündür (Ergün, 2010, s. 49).

Cumhuriyet Türkiye’inde, 1930 yılından itibaren modern üniversite kurulmasının gündeme gelmesiyle birlikte, basında İstanbul Darülfünunu odaklı “*mektep mi fakülte mi?*” konulu tartışmalar yaşanmıştır. Darülfünunun, üniversite kapasitesinde olup olmadığı tartışmaları 1933 Üniversite Reformu’na giden süreçte de devam etmiştir.

1930-1933 yılları arası dönem, İstanbul Darülfünununun yapısı hakkında basına yansıyan yönüyle, “*Bir fakülte nasıl olmalı, üniversite hocalarının özellikleri, Darülfünun modern anlamda bir üniversite tanımına uygun mudur?*” gibi sorulara “*Fakülte mi Mektep mi?*” başlığı altında cevaplar aranmıştır. 11 Şubat 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yazar ismi verilmeyen “*Darülfünun Hakkında*” başlıklı makalede, Darülfünunun hakkında:

...tanzimatın birçok müesseseleri tekamül edemiyerek amelimanda bir hale gelmiş, matlup semereyi verememiş ise Darülfünun ve şuaabatı da aynı manzara ve mahiyeti arz etmiştir... tanzimat bize ne Amerika’nın yeni üniversiteleri gibi canlı bir ilim ve medeniyet ocağı ve ne de Avrupa’nın eski üniversiteleri gibi seyir ve tekamülünü takip ederek tamamen modernize olmuş yüksek bir ilim merkezi bırakabilmiştir (Cumhuriyet, 1931, s. 3).

denildikten sonra paragrafın devamında ise, “*Derme, çatma, gayesi, usulleri, faaliyet tarzları, zihniyet tamamen gayrimuayyen ve hatta mağşuş bir darülfünun hediye etmiştir...*” sözleriyle, bir taraftan Cumhuriyetin devraldığı kurumun durum tespiti yapılırken, diğer taraftan da dönemin üniversite anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Darülfünunda görev yapan öğretim kadrosuna yöneltilen eleştiriler eğitim durumları ya da seviyeleri açısından: “...O müderrisler ki bir çoğu ali meslek mekteplerinden mezun ve içlerinde hatta medreselerden yetişmiş bulunanlar da vardır...”; statülerinin nasıl elde edildiği konusunda ise “...Avrupa’da profesörlük payesi Maarif Nazırının bir emri, yahut arkadaşlarının keyfi reyleri ile ihraz olunmaz...” denilerek eleştirilmiştir (Cumhuriyet, 1931, s. 3). Bu eleştiri Malche’ nin raporunda, “Tenkide en ziyade maruz kalmış noktalardan biri de profesörlerin intihap şekilleridir...tatbik edilmekte bulunan sistem, ki hocası intihap olunacak derse yakın derslerin hocalarını intihaba hakem yapmak sistemidir, haddizatında hocayı alakadarlara buldurmak demektir.” ifadesiyle yerini almıştır (Malche, 1939, s. 10). Darülfünuna hoca seçiminde izlenilen sistem, Darülfünunun ihtiyacından ziyade, hocalar kendilerine yakın arkadaşlarını seçiyorlar tarzında eleştirilmiştir.

Bir üniversite hocasından, bilimsel araştırmalar yapması ve uzmanlık alanında eserler vermesi beklenmektedir. Bu doğrultuda, Kazım Nami “Darülfünunda İlim havası” başlıklı yazısında, Darülfünunun öğretim kadrosuna yönelttiği sorulardan birisi de “Hayatını darülmesaisine yahut laboratuvarına vakfetmiş, orijinal eser yazabilmiş kaç müderrisimiz olduğu...” yönündedir. (Nami, 1931, s. 5). Bir diğer eleştirel sorusu ise, “Bizde eserleri ile temayüz etmiş, Avrupa’ca da az çok ismi anılan bir hukuk alimi varsa, onu ben niçin tanımıyorum?” şeklindedir. (Nami, Fakülte mi, Mektep mi?, 1931). Kazım Nami’nin Darülfünununda verilen eğitim hakkında önemli bir eleştirisi ise:

Müderrisler ve muallimler... telif şöyle dursun, tercüme ile bile talebeler için tettebbü kitabı vücuda getiremiyorlar. Şu halde müderris veya muallim, dershanede ya da bir kağıda kondurdukları notlardan ders takrir ediyorlar yahut yazdıkları notları baş kaldırmaksızın harf be harf okuyup talebeye not tutturuyorlar. Bir Darülfünun Fakültesinin tedrisatı böyle mi olur? (Nami, Fakülte mi, Mektep mi?, 1931).

Kazım Nami’nin, Darülfünun hocalarının ders işleyiş şekline getirdiği eleştiri dikkate alındığında, Darülfünun da uygulanan eğitim sisteminin Orta Çağ üniversitelerinde verilen geçmişten gelen bilginin aktarımı olarak nitelenebilecek, “öğretim üyeleri öğrencilere bildiklerini aktarmış...öğrencilerde bildiklerini aynen tekrar etmişlerdir.” uygulamasına benzediği söylenebilir. (Antalyalı, 2007, s. 28). Darülfünunun, üniversiteden ziyade daha çok bir yüksekokula benzediği, aşağıdaki paragrafta sıralanan sorularla ortaya konulmaya çalışılmıştır:

Darülfünunda kütüphanesiz, laboratuvarsız, enstitüsüz ne yapılır? İçi bir çok kitaplarla dolu bir Darülfünun kütüphanesi var; fakat bu kitaplar içinde mesela içtimaiyata dair olanı kaç tanedir? Belki Fransızcaları, Almanca ve İngilizceleri vardır. Bu lisanlarla yazılı kitapları okumak ve onlardan istifade etmek için, talebenin bu lisanları bilmesi lazımdır. Talebenin yüzde kaç bu vasıtaya sahiptir? Bu şubede tettebbüünü genişletmek için müracaat edilecek velev mütercim olsun, kaç kitap vardır? (Nami, Gençliğe Sözüm! , 1931, s. 5).

Kazım Nami tarafından Darülfünuna yöneltilen eleştirilere, Darülfünun mensupları tarafından cevaplar verilmeye çalışılmıştır. Darülfünun müderrislerinden, Ahmet Ağaoğlu’nun Kazım Nami’ye cevap verdiği ve Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan mektubunda:

Bir tek memleket göster ki sair müesseseleri dun bir mevkide olduğu halde darülfünunu kemal derecesine varmıştır. Bir memleketin

umumi heyeti, umumi hayatı ne ise müesseseleri de odur...Bir memleketin iktisadi, ticari, mali, ahlaki, irfanı, sınai mevkii ne ise müesseseleri de odur. Tek bir müesseseyi alıp da mükemmeliyet talep etmek ham bir hayaldir... (Ağaoğlu, 1931, s. 1-4)

Yukarıda yaptığımız alıntıdan anlaşılacağı üzere Ahmet Ağaoğlu özetle, “mesele sadece ne Hukuk Fakültesi ne de Darülfünun meselesidir. Mesele hakikatte bütün tedrisattaki usul ve sistem meselesidir. Yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya kadar bütün irfan sistemi ıslaha muhtaçtır.” demektedir. Darülfünun eleştirilerine cevap veren diğer bir Darülfünun müderrisi ise Abdülfeyyaz Tevfik Bey’dir. Abdülfeyyaz Tevfik Bey, Darülfünunu bütün olarak eleştirmenin doğru olmadığı, fakültelerinin ayrı ayrı ele alınmasının daha doğru olacağı, Tıp ve Hukuk Fakülteleri dışında Fen Fakültesinin eğitim olarak geri kaldığına dair bir takım örnekler vermektedir (Cumhuriyet, 1932, s. 1-4).

Darülfünunun bir üniversite seviyesinde eğitim vermediği eleştirileri 1930’lu yılların başında yoğun olarak tartışılrsa da daha önceden bu kabul edilen bir gerçektir. 21 Nisan 1912 tarihli Darülfünun Nizamnamesinin çıkarılmasında önemli rol sahibi olan dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi’ye göre Darülfünun, “Bugün Dersaadet’te mevcut olan Darülfünun-ı Osmani bin üç yüz on altı tarihinde yalnız Ulum-ı Aliye-i diniye ve Riyaziyyat ve Edebiyyat şubelerini havi fakat hakikatte Darülfünun olmaktan ziyade talebesinin adedi gayet mahdud bir mekteb-i ali olmak üzere teşkil edilmiş...” bir yüksekokul seviyesindedir (Candemir, 2006, s. 163). 1912 yılına ait Darülfünun hakkındaki bu tespit, 20 Şubat 1924 tarihli Maarif Encümeni Mazbatası’nda da “Evvelce Darülfünunu Osmani namını taşıyan İstanbul Darülfünunu yakın zamanlara kadar teşkilatı idariye ve tanzimatı ilmiyesi itibarıyla orta tedrisat mekteplerinden farksız gibiydi...” denilerek bu geçen süreçte Darülfünunun herhangi bir ilerleme kaydetmediğini göstermektedir (Hırş, 1950, s. 212).

Fakülte mi mektep mi? Tartışması daha başlamadan önce, üniversitenin ne anlama geldiği: “Bir memleketin Darülfünunu, ilim yapan bir müessesedir. Memleketin bütün irfan hareketleri o müesseseden çıkar. Orada yalnız ilim namına hasbi çalışan insanlar vardır. Onların para kazanmak, zengin olmak gibi hırsları, şan ve şeref sahibi sayılmak gibi çocukça emelleri yoktur.” sözleriyle tanımlaması yapıldıktan sonra bir Darülfünunun modern tarzda bir üniversite olabilmesi için yapılması gerekenler şöyle sıralanmıştır: (Nami, Darülfünunumuz Nasıl Olmalı?, 1930, s. 4).

- ⊗ Asri enstitüler ve laboratuvarlar tesis etmeğe ve Avrupa’dan yüksek ilim, ihtisas sahibi hakiki profesörler getirmeğe, mümerrislerini kürsüsüne ve laboratuvarına bağlamağa müsait bir bütçe;
- ⊗ Edebiyatın felsefe, ilahiyat, coğrafya, tarih şubelerine; hukuka, bilhassa tıp ve fen fakültelerine otorite siyantifik denilen ve sırf ilim yapmak gayesi ile çalışan garp profesörleri getirtmek;
- ⊗ Mevcut müderris ve muallimler arasında zaruri görünen tasfiyeyi yapmak;
- ⊗ Kalanların yalnız kürsülerine merbutiyetlerini behemehal temin etmek ve sayelerine ait orijinal eserler yazmalarını istemek;
- ⊗ Liselerden gelen talebenin her halde Fransızca, Almanca, İngilizce gibi garp lisanlarından birini okuduğunu ve dinlediğini anlayacak kadar, bilmelerini istemek. (Nami, Darülfünunumuz Nasıl Olmalı?, 1930, s. 4)

Kazım Nami’nin, 21 Teşrinisani 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan “*Darülfünunumuz Nasıl Olmalı ?*” başlıklı yazısından yaptığımız alıntılar incelendiğinde, günümüz modern üniversitesinin tarif edildiği görülmektedir. Dünya Ekonomik Buhranı’nın etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği ülkemizde, basında Darülfünun hakkında günlerce süren tartışmaların yaşanması ve modern bir üniversitenin kurulmasının gündeme gelmiş olması, Cumhuriyet Türkiye’sinin eğitime verdiği önemi göstermesi açısından oldukça önemlidir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti’nde askeri alan dışında modern eğitim kurumu açma girişimleri Tanzimat’la başlamıştır. Medresenin gelişen çağın gerisinde kalması ve kendisini yenileyememesi Osmanlı devlet adamlarının, Batı tarzı modern bir yüksekokul açma girişimlerine yönelmesinde etkili olmuştur. Fransız eğitim sistemi örnek alınarak, Medreseden ayrı bir üniversitenin açılması her ne kadar 1846 yılında binasının yapılmasıyla başlanmış olsa da Darülfünun tam manasıyla derslere başlaması ancak, 1871 yılı ortalarında gerçekleşecekti.

Gerek Osmanlı Devleti gerekse Mısır Valiliği tarafından yapılan önemli reformlar dönemin devlet adamlarının öncülüğünde gerçekleştiği, halk tarafından benimsenip kabullenilmediği dolayısıyla Osmanlı Islahat geçmişinde yaşanan olayların bu modernleşme sürecinde de yaşandığı görülmektedir. Mısır’da Kavalalı Mehmet Ali Paşa dönemi, yönetimde güçlü siyasi bir otoritenin bulunması ülkede gerçekleştirilen reformların başarılı olmasında etkili olmuştur. Ancak, daha sonraki dönemde görev yapacak olan valilerin de aynı derecede başarı gösterdiği söylenemez. Her iki ülkenin yaptığı reformların, reformist devlet adamlarının siyasi otoritesi ile bağlantılı olduğu görülmektedir.

Darülfünun Fransız eğitim sistemi örnek alınarak kurulmuş olsa da gerek öğrenci ve gerekse öğretim kadrosu büyük çoğunlukla medrese kökenlidir. Kurumun yapı itibarıyla Batılı, uygulayıcıları konumunda bulunanların ise kafa yapısı ve yetiştirme tarzı olarak doğulu olduğu unutulmamalıdır.

Avrupa’da yaşanan gelişmelere karşın, Osmanlı devlet adamları eski eğitim kurumlarını dönüştürerek değil de Avrupa’daki örneklerine uygun yeni okullar açma yoluna gitmişlerdir. Osmanlı eğitim sisteminde önemli yer teşkil eden, “1869 *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*” Fransa eğitim sistemi örnek alınarak hazırlanmıştır. Görünüş olarak Fransız eğitim kurumları örnek alınarak Darülfünun açılmıştır. Gerçekte olan, şekil olarak alınan Avrupa eğitim kurumlarının, uygulamada Osmanlı koşullarında yeniden yorumlanması olmuştur. Bu durum yalnız Osmanlı Devleti ile sınırlı değil, Mısır yöneticilerinin de aynı yöntemi uyguladığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti’nin gerçekleştirmeye çalıştığı modernleşme girişimi, kendine güvensiz, en ufak bir itirazda duraklayan, çok yavaş ilerleyen bir süreç olduğu görülmektedir. Eğitimde yapılmak istenen reformların bu verimsizliğinde, reforma konu olan kurumların Osmanlı eğitimcileri tarafından geliştirilen sistemler olmadığı, yabancı bir uygarlıktan uyarlanmaya çalışılan sistemler olduğu göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla, kuruluş olarak çağdaş ama uygulama olarak geleneksel yapıdan kurtulamamış olduğu gözlenmektedir.

Osmanlı Devleti’nin yaptığı eğitimde modern üniversite açmak çabası, Yahya Kemal Beyatlı’nın Ömer Hayyam’ın Rubailerini Türkçe’ye çevirmek isterken adeta yeniden yazmış ve eserin ismini ise, “*Rubailer ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söyleyiş*” olarak koymasına benzetilebilir. Aslında Osmanlı modernleşmesi de Avrupa’dan alınan örneklerin Osmanlı sosyo kültürel yapısına göre yeniden yorumlanması olarak nitelendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akın, A. (2010). *Cumhuriyet dönemi din eğitimi (1920-1950)* (Doktora tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.
- Antalyalı, Ö. L. (2007). Tarihsel süreç içerisinde üniversite misyonlarının oluşumu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(6), 25-40.
- Arslan, A. (2010). Darülfünundan üniversite'ye. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu (07-09 Aralık 2005)* (ss. 201-250). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ataüenal, A. (1993). *Cumhuriyet döneminde yüksek öğretimdeki gelişmeler*. Ankara: MEB Yükseköğretim Genel Müdürlüğü.
- Candemir, M. (2006). Maarif nazırı Emrullah Efendi döneminde hazırlanan Darülfünun yönetimi ile ilgili bir nizamname layihası (1912). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (44), 143-168.
- Cumhuriyet. (1931, 11 Şubat). Darülfünun hakkında.
- Domazeti, R. (2019, Şubat). Mısır'da eğitim: İdeolojik yöntemlerin eğitim mücadelesi. *İNSAMER*. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-misir-da-egitim-ideolojik-yonetimlerin-egitim-mucadelesi.pdf>.
- Ergün, M. (2010). Türk eğitim devrimi: Temel ilkeler ve gelişim süreci. In M. A. Parlak (Haz.), *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu (07-09 Aralık 2005)* (ss. 36-52). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Görgün, H. (2001). Kahire Darüluşunumu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 8). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gümüş, T. (2010). Ortaçağ'dan erken modern döneme Batı Avrupa'da eğitim tarihi: Yeni yaklaşımlar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 25-40.
- Hirş, E. (1950). *Dünya üniversiteleri ve Türkiye'de üniversitelerin gelişmesi* (Cilt 1). İstanbul: Ankara Üniversiteleri Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (2003). Darülfünun. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 8, s. 521). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kenan, S. (2015). Modern üniversitenin oluşum süreci. *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, 45, 333-367.
- Malche, A. (1939). *İstanbul Üniversitesi hakkında rapor*. İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi.
- Kazım Nami. (1930, 21 Kasım). Darülfünunumuz nasıl olmalı? *Cumhuriyet*, s. 4.
- Kazım Nami. (1931, 1 Aralık). Gençliğe sözüm! *Cumhuriyet*, s. 5.
- Kazım Nami. (1931, 27 Aralık). Fakülte mi, mektep mi? *Cumhuriyet*, s. 4.
- Kazım Nami. (1931, 6 Mart). Darülfünunda ilim havası. *Cumhuriyet*, s. 5.
- Osmanoğlu, A. E. (2011). Modern Mısır sisteminin temelleri. *History Studies*, 6(1), 123-137.
- Tekeli, İ. (2007, Mayıs). Cumhuriyet öncesinde üniversite kavramının ortaya çıkışı ve gerçekleştirilmesinde alınan yol. *Günce*, (26), 2-5.

- Tunçay, M. & Özen, H. (1984, Ekim). 1933 Darülfünun tasfiyesi veya bir tek-parti politikacısının önlenemez yükselişi ve düşüşü. *Tarih ve Toplum*, (10), 6–16.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (1953). *Kabul edilen 2252 sayılı kanun metni*. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc012/kanuntbmmc012/kanuntbmmc01202252.pdf
- Yücebaş, M. (2014). Darülfünun’un ilgası ve yeni üniversitenin ruhu: Basında üniversitenin anlamı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(2), 259–283.